IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

ENERGETIKA XAVFSIZLIGI GLOBAL XAVFSIZLIKNING MUHIM OMILI SIFATIDA: ENERGIYA RESURSLARI, GEOSIYOSIY RAQOBAT VA XALQARO BARQARORLIK

Abdusaitova Jasmina Erkinjon qizi
Alfraganus Univercity nodavlat ta'lim
muassasasining xalqaro munosabatlar yo'nalishi
3- bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Turdiyev Madiyor Mamanazarovich**
https://doi.org/10.5281/zenodo.23178481

Annotatsiya:

Mazkur maqolada energetika xavfsizligi zamonaviy xalqaro xavfsizlik tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida tahlil qilinadi. Energiya resurslarining davlatlar iqtisodiyoti, tashqi siyosati va geosiyosiy manfaatlariga ta'siri, neft va tabiiy gaz ta'minotidagi uzilishlarning xalqaro bozorlarga ta'siri hamda energiya infratuzilmasining strategik ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda energetika xavfsizligi tushunchasining an'anaviy "ta'minotning uzluksizligi" yondashuvidan kengroq mazmunga ega bo'lib borayotgani asoslanadi. Xususan, energiya manbalarini diversifikatsiya qilish, narxlarning barqarorligi, infratuzilmaning chidamliligi, kritik minerallar ta'minoti va energiya texnologiyalariga kirish kabi masalalar ham xavfsizlikning yangi o'lchovlariga aylanayotgani tahlil qilinadi. Shuningdek, energiya resurslariga yuqori darajada bog'liqlikning ayrim davlatlarning tashqi siyosiy mustaqilligiga ta'siri, energetika loyihalarining geosiyosiy vosita sifatidagi o'rni va energiya tranzit yo'llari atrofidagi raqobat o'rganiladi. Maqolada qayta tiklanuvchi energiyaga o'tish jarayoni ham xavfsizlik nuqtayi nazaridan baholanib, energiya tizimining "yashil" bo'lishi avtomatik ravishda barcha xavflarni yo'qotmasligi, balki kritik minerallar, texnologiyalar va elektr tarmoqlariga bog'liq yangi xavflarni ham yuzaga keltirishi ko'rsatiladi. Tadqiqot yakunida energetika xavfsizligini mustahkamlash uchun diversifikatsiya, mintaqaviy hamkorlik, infratuzilmani modernizatsiya qilish va xalqaro energiya bozorlarida o'zaro bog'liqlikdan konstruktiv foydalanish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: energetika xavfsizligi, global xavfsizlik, geosiyosat, neft, tabiiy gaz, energiya resurslari, energetik qaramlik, diversifikatsiya, kritik minerallar, energiya infratuzilmasi, xalqaro hamkorlik, geosiyosiy raqobat.

Abstract:

This article examines energy security as an important component of contemporary global security. It analyzes the influence of energy resources on national economies, foreign policy and geopolitical interests, as well as the international consequences of disruptions in oil and natural gas supplies. The study argues that energy security has evolved beyond the traditional concept of uninterrupted supply and now includes affordability, diversification, infrastructure resilience, critical mineral supplies and access to energy technologies. Particular attention is paid to the geopolitical consequences of energy dependence, the strategic importance of energy transit

routes and the use of energy infrastructure as an instrument of international influence. The article also examines the security implications of the global transition toward renewable energy and argues that the transition does not eliminate all vulnerabilities but creates new dependencies related to critical minerals, technologies and electricity grids. The study concludes that diversification, regional cooperation, resilient infrastructure and balanced international energy relations are essential for strengthening global energy security.

Keywords: energy security, global security, geopolitics, oil, natural gas, energy resources, energy dependence, diversification, critical minerals, energy infrastructure, international cooperation, geopolitical competition.

Аннотация:

В статье энергетическая безопасность рассматривается как важнейшая составляющая современной глобальной безопасности. Анализируется влияние энергетических ресурсов на экономику государств, внешнюю политику и геополитические интересы, а также международные последствия перебоев в поставках нефти и природного газа. Обосновывается, что современное понимание энергетической безопасности выходит за рамки традиционного обеспечения непрерывности поставок и включает доступность энергии, диверсификацию источников, устойчивость инфраструктуры, обеспечение критически важными минералами и доступ к энергетическим технологиям. Рассматривается влияние энергетической зависимости на внешнеполитическую самостоятельность государств, стратегическое значение транзитных маршрутов и энергетической инфраструктуры. Отдельное внимание уделяется переходу к возобновляемым источникам энергии. Делается вывод, что энергетический переход не устраняет все существующие риски, а одновременно формирует новые зависимости от критических минералов, технологий и электрических сетей. В качестве основных направлений укрепления энергетической безопасности выделяются диверсификация, международное и региональное сотрудничество, модернизация инфраструктуры и повышение устойчивости энергетических систем.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, глобальная безопасность, геополитика, нефть, природный газ, энергетические ресурсы, энергетическая зависимость, диверсификация, критические минералы, энергетическая инфраструктура, международное сотрудничество, геополитическая конкуренция.

Kirish:

Energiya zamonaviy davlat hayotining deyarli barcha sohalari bilan bog‘langan. Sanoat korxonalarining ishlashi, transport tizimi, aloqa vositalari, tibbiyot, qishloq xo‘jaligi, raqamli infratuzilma va aholining kundalik ehtiyojlari barqaror energiya ta’minotiga tayanadi. Shu sababli energetika masalasi faqat iqtisodiy siyosat doirasida qolib ketmay, milliy va xalqaro xavfsizlikning ham muhim qismiga aylangan. Xalqaro energetika agentligi so‘nggi yillarda yuz bergan urushlar, savdo cheklovlari, ta’minot zanjirlaridagi uzilishlar va geosiyosiy raqobat energiyani iqtisodiy va milliy xavfsizlikning markaziy masalalaridan biriga aylantirganini qayd etadi [1].

Energetika xavfsizligi tushunchasi dastlab asosan davlatning yetarli miqdorda yoqilg‘i bilan ta’minlanishi va importga haddan tashqari bog‘lanib qolmasligi bilan izohlangan. Bunday yondashuv, ayniqsa, 1970-yillardagi neft inqirozlaridan keyin xalqaro siyosatda muhim o‘rin egalladi. Biroq bugungi energetika tizimi ancha murakkablashdi. Endilikda xavfsizlikni faqat neft yoki gaz mavjudligi bilan o‘lchash yetarli emas. Energiya narxlarining keskin o‘zgarishi, elektr tarmoqlarining ishdan chiqishi, transport yo‘llaridagi muammolar, texnologik qaramlik va kritik minerallar ta’minotidagi uzilishlar ham energetika xavfsizligiga bevosita ta’sir qilmoqda [2].

Energetika xavfsizligi bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda ham tushunchaning mazmuni kengaygani kuzatiladi. Cherp va Jewell energetika xavfsizligini hayotiy muhim energetika tizimlarining zaifligi bilan bog‘lab, xavfsizlik masalasini “kim uchun?”, “qaysi qadriyatlar uchun?” va “qanday tahdidlardan?” degan savollar asosida ko‘rib chiqishni taklif qiladi [3]. Bu yondashuv energiya xavfsizligini faqat resurslar hajmi emas, balki tizimning turli xavflarga bardosh berish qobiliyati bilan ham bog‘lash imkonini beradi.

Energiya resurslarining geosiyosiy ahamiyati esa ularning hududiy jihatdan teng taqsimlanmaganligi bilan bog‘liq. Neft va gazning yirik zaxiralari ayrim davlatlar va mintaqalarda jamlangan bo‘lsa, ularga ehtiyoj butun dunyo bo‘ylab mavjud. Natijada ishlab chiqaruvchi, iste’molchi va tranzit davlatlar o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik shakllanadi. Bu bog‘liqlik tinchlik va iqtisodiy hamkorlikni rag‘batlantirishi mumkin, biroq ayrim holatlarda siyosiy bosim yoki geosiyosiy raqobat vositasiga ham aylanishi mumkin.

Energetika xavfsizligining yana bir muhim jihati xalqaro energetika bozorlarining o‘zaro bog‘liqligidir. Bir mintaqadagi urush yoki siyosiy inqiroz boshqa mintaqalardagi energiya narxlariga ta’sir qilishi mumkin. 2022-yildan keyingi Yevropa energetika inqirozi bunga yaqqol misol bo‘ldi. Rossiya gaz ta’minotining qisqarishi Yevropa bozorida bosimni kuchaytirib, LNG importi, yangi ta’minot yo‘llari va energiya tejash siyosatiga bo‘lgan ehtiyojni oshirdi [4].

Shu bilan birga, dunyo energetika tizimi asta-sekin o‘zgarib bormoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, elektromobillar, batareya texnologiyalari va elektrlashtirishning kengayishi kelajakdagi energiya tizimining tuzilishini o‘zgartirmoqda. Biroq bu jarayon eski muammolarning to‘liq yo‘qolishini anglatmaydi. Aksincha, litiy, kobalt, nikel, grafit, mis va noyob yer elementlari kabi resurslarga talabning ortishi yangi geoiqtisodiy va geosiyosiy bog‘liqliklarni yuzaga keltirmoqda [5].

Shu nuqtayi nazardan energetika xavfsizligini global xavfsizlik tizimining tarkibiy qismi sifatida o‘rganish dolzarbdir. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi energiya resurslari, geosiyosiy raqobat va xalqaro barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tahlil qilish hamda zamonaviy energetika tizimida shakllanayotgan yangi xavflarni aniqlashdan iborat.

Materiallar va metodlar:

Tadqiqotda energetika xavfsizligini xalqaro munosabatlar nuqtayi nazaridan tahlil qilish uchun tizimli, qiyosiy, siyosiy-iqtisodiy va geosiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini energetika xavfsizligi bo‘yicha ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning tahliliy hisobotlari va energetika statistikasi tashkil etdi. Energiya xavfsizligini ko‘p o‘lchovli hodisa sifatida baholashda Sovacool va Mukherjee tomonidan ishlab chiqilgan

mavjudlik, arzonlik, texnologik rivojlanish, barqarorlik va tartibga solish kabi yo‘nalishlarni qamrab oluvchi yondashuvdan foydalanildi [6].

Tadqiqotning empirik qismida Xalqaro energetika agentligining World Energy Outlook hisobotlari asosiy manbalardan biri sifatida olindi. Ushbu hisobotlarda energiya talabi va taklifi, energiya xavfsizligi, texnologik o‘zgarishlar va geosiyosiy xavflar birgalikda tahlil qilinadi [1]. 2025-yilgi hisobotda energiya xavfsizligining an’anaviy neft va gaz ta’minotidan tashqari kritik minerallar, elektr tarmoqlari, ob-havo hodisalari va boshqa xavflar bilan bog‘liq yangi o‘lchovlari alohida ko‘rsatilgan [7].

Energetika bozorlarining real holatini baholash uchun Energy Institute tomonidan e’lon qilinadigan Statistical Review of World Energy ma’lumotlaridan foydalanildi. Mazkur statistik to‘plam neft, tabiiy gaz, ko‘mir, elektr energiyasi va qayta tiklanuvchi energiya bo‘yicha uzoq muddatli ma’lumotlarni taqdim etadi [8]. Energy Institute ma’lumotlariga ko‘ra, mazkur statistik sharh 1952-yildan buyon global energetika bozorlarini kuzatib kelayotgan muhim ma’lumot manbalaridan biridir.

Qayta tiklanuvchi energiya va energetika transformatsiyasining geosiyosiy jihatlarini tahlil qilishda IRENAning “Geopolitics of the Energy Transformation: Energy Security” va “World Energy Transitions Outlook 2024” hisobotlaridan foydalanildi. Ushbu manbalar energiya o‘tishining yangi infratuzilmalar, texnologiyalar va mineral resurslarga bo‘lgan ehtiyojni oshirishi bilan birga, energetika xavfsizligi tushunchasining o‘zgarishiga olib kelayotganini ko‘rsatadi [9], [10].

Shuningdek, xalqaro energiya bozorlaridagi geosiyosiy omillarni tahlil qilishda OPEKning World Oil Outlook materiallari, Jahon bankining energiya bo‘yicha tahlillari va BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasidagi ma’lumotlardan foydalanildi [11], [12], [13]. Bu manbalarni birgalikda qo‘llash energetika xavfsizligini faqat energiya ishlab chiqarish masalasi sifatida emas, balki iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy farovonlik va xalqaro munosabatlar bilan bog‘liq kompleks hodisa sifatida baholash imkonini berdi.

Natijalar:

Tadqiqot natijalari energetika xavfsizligining zamonaviy mazmuni sezilarli darajada kengayganini ko‘rsatdi. Agar avval asosiy e’tibor neft va gazning yetarli hajmda mavjudligiga qaratilgan bo‘lsa, bugungi sharoitda energiya tizimining umumiy chidamliligi muhimroq masalaga aylanmoqda. Ya’ni davlat uchun energiya resursiga ega bo‘lishning o‘zi yetarli emas. Uni kerakli vaqtda, maqbul narxda, ishonchli transport va infratuzilma orqali iste’molchiga yetkazish imkoniyati ham mavjud bo‘lishi kerak.

Energetika xavfsizligining geosiyosiy ahamiyati, avvalo, resurslarning notekis taqsimlanganligi bilan izohlanadi. Ayrim davlatlar yirik neft va gaz zaxiralariga ega bo‘lsa, boshqa davlatlar energiya importiga tayanadi. Bu holat xalqaro munosabatlarda ishlab chiqaruvchi va iste’molchi davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni shakllantiradi. Energetika bozorlarining bunday tuzilishi bir tomondan iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirsa, ikkinchi tomondan energetika resurslarining siyosiy vositaga aylanishi xavfini ham yaratadi.

Daniel Yergin energiya xavfsizligini tarixan neft ta’minoti xavfsizligi bilan chambarchas bog‘liq tushuncha sifatida ko‘rib, davlatlar uchun ta’minot uzluksizligi va bozorlardagi barqarorlikning strategik ahamiyatini ko‘rsatgan [14]. Bugungi sharoitda ushbu yondashuv o‘z

ahamiyatini saqlab qolgan bo‘lsa-da, energiya xavfsizligi endi neftdan ancha keng tushunchaga aylangan.

Neft bozoridagi o‘zgarishlar buning yaqqol misolidir. Energiya bozori global bo‘lgani uchun yirik ishlab chiqaruvchi yoki tranzit hududdagi siyosiy beqarorlik narxlar va savdo oqimlariga boshqa hududlarda ham ta’sir ko‘rsatishi mumkin. IEA ma’lumotlariga ko‘ra, neft savdo yo‘llarining o‘zgarishi, Rossiyaga nisbatan sanksiyalar va Qizil dengizdagi transport xavflari so‘nggi yillarda global neft ta’minoti xavfsizligi masalasini yana kun tartibining markaziga olib chiqdi [15].

Tabiiy gaz bozorida esa quvur orqali yetkazib berishning o‘ziga xosligi energetika xavfsizligini yanada murakkablashtiradi. Quvur infratuzilmasi ma’lum yo‘nalishlarga bog‘langan bo‘lib, yangi yetkazib beruvchiga tezda o‘tish har doim ham mumkin emas. LNG texnologiyasi bu jihatdan moslashuvchanlikni oshiradi, biroq terminallar, tashuvchi kemalar va qayta gazlashtirish infratuzilmasiga ehtiyoj tug‘diradi. 2025-yil boshidagi IEA tahlilida global gaz bozori hali ham nozik muvozanat holatida ekani va geosiyosiy keskinlik narxlar o‘zgaruvchanligini kuchaytirayotgani qayd etilgan [4].

Energetika xavfsizligining muhim natijalaridan biri shundaki, haddan tashqari import qaramligi davlatning tashqi siyosiy imkoniyatlariga ham ta’sir qilishi mumkin. Energiya importining muayyan bir davlatga yoki yagona tranzit yo‘nalishiga yuqori darajada bog‘lanishi siyosiy va iqtisodiy bosimga nisbatan zaiflikni oshiradi. Shu sababli energetika diversifikatsiyasi ko‘plab davlatlar uchun tashqi siyosatning ham bir qismiga aylanmoqda.

Diversifikatsiya deganda faqat turli davlatlardan neft yoki gaz sotib olish tushunilmaydi. Energiya manbalarining o‘zini diversifikatsiya qilish, ya’ni gaz, neft, atom energetikasi, gidroenergetika, quyosh va shamol energetikasini muvozanatli birlashtirish ham muhim. IEAning energetika xavfsizligi bo‘yicha yondashuvida ta’minotdagi uzilishlarga qarshi zaxiralar, talabni boshqarish va boshqa favqulodda mexanizmlar ham muhim vositalar sifatida qaraladi [16].

Biroq qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tish ham xavfsizlik masalasini avtomatik tarzda hal qilib bermaydi. Aksincha, energiya tizimining texnologik tarkibi o‘zgargani sari yangi turdagi bog‘liqliklar paydo bo‘ladi. Quyosh panellari, shamol turbinalari, elektromobillar va elektr tarmoqlari uchun katta hajmdagi mis, litiy, grafit, nikel, kobalt va noyob yer elementlari talab qilinadi. IEA ma’lumotlariga ko‘ra, kritik minerallarni qayta ishlash bozorlarida yuqori konsentratsiya mavjud bo‘lib, bu ta’minotdagi uzilishlarga nisbatan zaiflikni kuchaytiradi [5].

Bu holat energetika xavfsizligining yangi shakli — mineral va texnologik xavfsizlikni yuzaga keltirmoqda. Ya’ni kelajakda davlatlar faqat neft va gaz manbalariga emas, balki batareya, elektr tarmoqlari, elektromobillar va boshqa texnologiyalar uchun zarur bo‘lgan xomashyo hamda ishlab chiqarish imkoniyatlariga ham e’tibor qaratishga majbur bo‘ladi. IRENA ham qayta tiklanuvchi energiyaga asoslangan tizimlarda infratuzilma, texnologiya va institutsional salohiyat masalalari energetika xavfsizligining yangi omillariga aylanishini qayd etadi [9].

Energetika xavfsizligining yana bir muhim jihati elektr energiyasiga universal kirish masalasidir. Energiya xavfsizligi faqat yirik davlatlarning geosiyosiy manfaatlari bilan cheklanmaydi. Aholining ishonchli va maqbul narxdagi energiyaga ega bo‘lishi ham

xavfsizlikning muhim tarkibiy qismidir. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda dunyoda 655 million kishi elektr energiyasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmagan [17].

Bu ko'rsatkich energetika xavfsizligi va rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Elektr energiyasi yetishmasligi iqtisodiy faoliyatni cheklaydi, ta'lim va tibbiyot xizmatlarining sifatiga ta'sir qiladi va aholining ijtimoiy farovonligini pasaytiradi. Shu sababli energiyaga kirish masalasi ham global xavfsizlikning insoniy o'lchoviga ega.

Muhokama:

Energetika xavfsizligini xalqaro xavfsizlikning bir qismi sifatida baholashda eng muhim masalalardan biri energiya va geosiyosat o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatdir. Energiya resurslari davlatlarning tashqi siyosatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lganidek, geosiyosiy qarorlar ham energiya bozorlari va ta'minot yo'nalishlarini o'zgartiradi. Shu sababli energiya bozorini xalqaro siyosatdan alohida holda ko'rib chiqish bugungi sharoitda tobora qiyinlashmoqda.

Energiya resurslariga boy davlatlar iqtisodiy imkoniyatlardan tashqari siyosiy ta'sir vositalariga ham ega bo'lishi mumkin. Biroq resurslarning mavjudligi avtomatik tarzda siyosiy ustunlikni kafolatlamaydi. Buning uchun ishlab chiqarish infratuzilmasi, transport yo'llari, eksport bozorlari va texnologik imkoniyatlar ham mavjud bo'lishi kerak. Aksincha, faqat bitta resurs eksportiga haddan tashqari tayanish iqtisodiyotning tashqi narx shoklariga zaifligini oshirishi mumkin.

Energiya eksportiga yuqori darajada bog'langan davlatlar uchun diversifikatsiya shu sababli ikki tomonlama vazifani bajaradi. Birinchidan, yangi energiya manbalarini rivojlantirish ichki ta'minot xavfsizligini oshiradi. Ikkinchidan, iqtisodiyotni faqat neft yoki gaz eksportiga bog'lab qo'ymaslik davlatning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini kuchaytiradi. Bu masala Markaziy Osiyo davlatlari uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Markaziy Osiyo geografik jihatdan energiya resurslariga boy hududlardan biri bo'lishiga qaramay, mintaqada energiya xavfsizligi bir xil emas. Bir davlatning elektr energiyasi ishlab chiqarish imkoniyatlari, ikkinchisining gaz yoki neft zaxiralari, boshqa davlatning tranzit imkoniyatlari bilan to'ldirilishi mumkin. Shuning uchun mintaqaviy energetika hamkorligi alohida davlatlarning manfaatlarini umumiy tizimga birlashtirish imkoniyatini beradi.

Bunday hamkorlikning amaliy ahamiyati ayniqsa elektr energetikasida ko'rinadi. Elektr energiyasini qo'shni davlatlar o'rtasida almashish, mavsumiy talabni muvozanatlash, suv-energetika resurslaridan oqilona foydalanish va yagona tarmoqlarni rivojlantirish energiya tizimlarining chidamliligini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, energetika infratuzilmasining o'zaro bog'lanishi davlatlarni bir-biriga yanada yaqinlashtiradi va umumiy xavfsizlik manfaatlarini shakllantiradi.

Biroq o'zaro bog'liqlikning ikkinchi tomoni ham mavjud. Bir davlatdagi infratuzilma muammosi qo'shni davlatlarga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli energetika tizimlarining integratsiyasi bilan bir qatorda favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik, zaxira quvvatlar va muqobil ta'minot yo'llari ham yaratilishi kerak. IEAning 2026-yilgi Energy System Resilience hisobotida energiya tizimlarining uzilishlarga tayyorligi va xizmatni tez tiklash qobiliyati zamonaviy xavfsizlik siyosatining muhim qismi sifatida ko'rsatilgan [7].

Energiya xavfsizligi masalasida yana bir muhim savol — qayta tiklanuvchi energetikaga o'tish geosiyosiy raqobatni kamaytiradimi yoki uning shaklini o'zgartiradimi? Mavjud

ma’lumotlar ikkinchi ehtimolni ko‘rsatmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya quyosh va shamol kabi manbalardan foydalanishni kengaytirib, ayrim davlatlarning import qilinadigan yoqilg‘iga qaramligini kamaytirishi mumkin. Biroq shu bilan birga texnologiyalar, batareyalar va kritik minerallar uchun yangi xalqaro raqobat shakllanmoqda.

IEAning 2025-yilgi Global Critical Minerals Outlook hisobotida kritik minerallar ta’minotida yuqori geografik konsentratsiya mavjudligi qayd etiladi. Ayniqsa qayta ishlash bosqichidagi konsentratsiya yuqori bo‘lib qolmoqda. Bu holat kelajakdagi energetika tizimi uchun muhim strategik masalaga aylanadi, chunki elektrlashtirishning tezlashuvi aynan shu minerallarga bo‘lgan talabni oshiradi [5].

Energetika o‘tish jarayonida “eski qaramliklardan xalos bo‘lish” bilan birga “yangi qaramliklarning oldini olish” siyosati ham olib borilishi kerak. Buning uchun davlatlar kritik minerallarni qazib olish, qayta ishlash, qayta foydalanish va qayta ishlash texnologiyalariga investitsiya kiritishi, ta’minot manbalarini diversifikatsiya qilishi va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishi zarur.

Energetika xavfsizligi va xalqaro barqarorlik o‘rtasidagi munosabatni faqat raqobat orqali izohlash ham to‘liq emas. Energiya davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik uchun ham kuchli asos bo‘lishi mumkin. Uzoq muddatli gaz shartnomalari, elektr energiyasi almashinuvi, transchegaraviy quvurlar, umumiy energetika loyihalari va xalqaro investitsiyalar davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy manfaatlarni kuchaytiradi. Umumiy manfaatlar esa siyosiy muloqot uchun qo‘shimcha asos yaratishi mumkin.

Energetika xavfsizligini ta’minlashda eng maqbul yondashuv energiya resurslarini geosiyosiy qurol sifatida ko‘rish emas, balki ularni o‘zaro manfaatli hamkorlik va barqaror rivojlanish vositasiga aylantirishdir. Buning uchun xalqaro bozorlarda shaffoflik, uzoq muddatli investitsiyalar, infratuzilmaga xavfsizlik talablarini kiritish va energiya ta’minotining haddan tashqari konsentratsiyasini kamaytirish muhimdir.

Xulosa:

Energetika xavfsizligi bugungi xalqaro munosabatlarda faqat iqtisodiy masala emas, balki global xavfsizlikning strategik yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Energiya resurslarining notekis taqsimlanishi, davlatlarning importga qaramligi, tranzit yo‘llarining strategik ahamiyati va xalqaro energetika bozorlarining o‘zaro bog‘liqligi energiya masalasini geosiyosiy munosabatlarning muhim omiliga aylantirmoqda.

Tadqiqot davomida energetika xavfsizligining an’anaviy mazmuni sezilarli darajada kengaygani aniqlandi. Bugungi kunda xavfsizlik faqat neft va gazning mavjudligi bilan belgilanmaydi. Energiya narxlarining barqarorligi, infratuzilmaning chidamliligi, elektr energiyasiga aholining kirishi, texnologik salohiyat va ta’minot zanjirlarining diversifikatsiyasi ham xavfsizlikning ajralmas qismlaridir.

Energetika xavfsizligining geosiyosiy jihatdan eng muhim muammolaridan biri haddan tashqari qaramlikdir. Bir davlat yoki bitta tranzit yo‘nalishiga yuqori darajada bog‘lanish xalqaro inqirozlar vaqtida davlatning iqtisodiy va siyosiy zaifligini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli energiya manbalari, yetkazib beruvchilar va transport yo‘llarini diversifikatsiya qilish uzoq muddatli milliy xavfsizlik siyosatining muhim yo‘nalishi bo‘lishi kerak.

Qayta tiklanuvchi energiyaga o‘tish esa energetika xavfsizligi uchun yangi imkoniyatlar bilan birga yangi xavflarni ham yaratmoqda. Neft va gazga bo‘lgan qaramlikning kamayishi ijobiy jarayon bo‘lsa-da, kritik minerallar, texnologiyalar, batareyalar va elektr tarmoqlariga bog‘liqlikning kuchayishi yangi strategik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shuning uchun energetik o‘tish siyosati faqat ekologik maqsadlar bilan emas, balki geoiqtisodiy va xavfsizlik manfaatlari bilan ham uyg‘unlashtirilishi zarur.

Markaziy Osiyo uchun energetika xavfsizligini mustahkamlashning asosiy yo‘nalishlaridan biri mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirishdir. Energiya resurslari, elektr tarmoqlari, transport yo‘laklari va investitsiya loyihalarini o‘zaro bog‘lash mintaqaning umumiy iqtisodiy barqarorligini oshirishi mumkin. Bunday hamkorlik davlatlarning alohida manfaatlarini inkor qilmasdan, umumiy xavfsizlik manfaatlarini shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

XXI asrda energetika xavfsizligi “kim qancha neft yoki gazga ega?” degan savoldan ko‘ra kengroq masalaga aylandi. Endi asosiy savol — davlat va xalqaro tizim turli energiya shoklariga qanchalik tayyor, ta’minot zanjirlari qanchalik diversifikatsiyalangan va energetika infratuzilmasi qanchalik chidamli, degan masalaga borib taqaladi. Shu sababli energetika xavfsizligini mustahkamlash xalqaro hamkorlik, diversifikatsiya, texnologik mustaqillik va infratuzilma barqarorligini birlashtirgan kompleks siyosatni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalqaro energetika agentligi. Jahon energetika istiqbollari – 2025. Parij, 2025.
2. Winzer C. Energetika xavfsizligi tushunchasi, Energy Policy. 2012.
3. Cherp A. Jewell J. Energetika xavfsizligi tushunchasi: to‘rt asosiy yo‘nalishdan tashqari yondashuv Energy Policy. 2014.
4. Xalqaro energetika agentligi. Global gaz xavfsizligi sharhi – 2024. Parij, 2024.
5. Xalqaro energetika agentligi. Muhim minerallar bo‘yicha global istiqbollar – 2025. Parij, 2025.
6. Sovacool B. K., Mukherjee I. Energetika xavfsizligini tushunish va o‘lchash: umumlashtirilgan yondashuv 2011.
7. Xalqaro energetika agentligi. Energetika tizimlarining barqarorligi. Parij, 2026.
8. Energy Institute. Jahon energetikasi statistik sharhi – 2025. London, 2025.
9. Xalqaro qayta tiklanuvchi energiya agentligi. Energetika o‘tishining geosiyosati: energetika xavfsizligi. Abu-Dabi, 2024.
10. Xalqaro qayta tiklanuvchi energiya agentligi. Jahon energetikaga o‘tish istiqbollari – 2024: 1,5°C yo‘nalishi. Abu-Dabi, 2024.
11. OPEK. Jahon neft istiqbollari – 2045. Vena, 2024.
12. Jahon banki. Barqaror rivojlanish maqsadi – 7: Energetika taraqqiyoti bo‘yicha hisobot. Vashington, 2024.
13. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. 7-maqsad: arzon va toza energiya. BMTning barqaror rivojlanish bo‘yicha materiallari. Nyu-York, 2026.
14. Yergin D. Izlanishlar: energetika, xavfsizlik va zamonaviy dunyoning qayta shakllanishi. Nyu-York: Penguin Press, 2011.
15. Xalqaro energetika agentligi. Neft – 2024: 2030-yilgacha tahlil va prognoz. Parij, 2024.
16. Xalqaro energetika agentligi. Energetika xavfsizligi. Parij, 2026.